

VIVESIANA

Vol. III

2018

ASSOCIACIÓ D'AMICS DE LLUÍS VIVES
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. III. 2018

Edita: Associació d'Amics de Lluís Vives – Universitat de València

C./ La Nau, 2

46003 València

URL permanent: <https://ojs.uv.es/index.php/VIVESIANA>

Consell científic

Antonio Ariño (Universitat de València, Espanya)

Francisco Calero (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Espanya)

Karl Kohut (Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Alemanya)

Marina Mestre Zaragoza (École Normale Supérieure, Lyon, França)

Gilbert Tournoy (Katholieke Universiteit Leuven, Bèlgica)

Consell editorial

Marco Antonio Coronel (Universitat de València)

Francesc J. Hernández (Universitat de València)

Helena Rausell (Universitat de València)

VIVESIANA és una revista científica anual, que té com a objectiu la publicació d'estudis sobre Joan Lluís Vives i el Renaixement. Es publica en Open Journal System. La secció ARTICLES està sotmesa a avaluació.

VIVESIANA es una revista científica anual, que tiene como objetivo la publicación de estudios sobre Juan Luis Vives y el Renacimiento. Se publica en Open Journal System. La sección ARTICLES está sometida a evaluación.

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. III. 2018

INDEX

Introducció	5
Obres de Vives	7-16
Luis Vives: <i>Fábula sobre el hombre</i>	
LUIS F. HERNANDEZ LC	9-25
Lluís Vives: <i>Diàlegs</i> , IV. Escolars	
J. PIN I SOLER	27-30
Articles	31-88
La filosofia de Joan Lluís Vives	
JAUME SERRA HUNTER	33-50
Presentació	33
La filosofia de Joan Lluís Vives	35-50
Introducció	35
Filosofia instrumental i Lògica	36
Física o Filosofia de la naturalesa	38
Ètica o Filosofia moral	39
Gnoseologia i Metafísica	41
Història i Història de la Filosofia	45
Imatges	49

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. III. 2018

La Edad de Oro en el *Quijote* y en Vives

The Golden Age in Don Quixote and Vives

FRANCISCO CALERO CALERO

51-59

Educación política y política educativa en las cartas de Juan Luis Vives a los príncipes.

Political education and educational policy in the letters of Juan Luis Vives to the princes

URBANO ANTONIO MARTÍNEZ ELENA

61-74

La aportación de Juan Luis Vives al estudio de la pobreza. *Del socorro de los pobres a la aporofobia*

The contribution of Juan Luis Vives to the study of poverty. About the relief of the poor to aporophobia

RAÚL FRANCISCO SEBASTIÁN SOLANES

75-87

Miscel·lània

89-99

Notes sobre la *Dialèctica* de Vives

FRANCESC J. HERNÁNDEZ

91-94

Vives, per la Concòrdia

Textos llegits a l'acte de commemoració de la mort de Joan Lluís Vives, el 6 de maig de 1540, celebrat a La Nau de la Universitat de València, el 8 de maig del 2017, a les 12:00 hores

95-99

ARTICLES

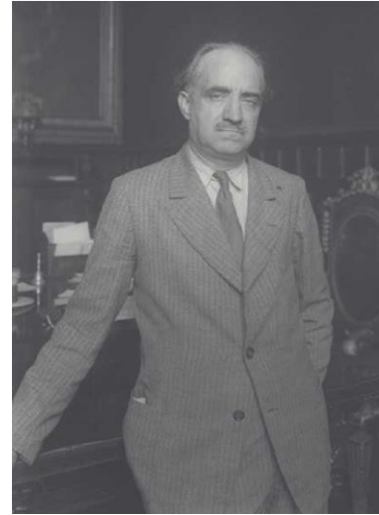

VIVESIANA

La filosofia de Joan Lluís Vives

Jaume Serra Hunter

PRESENTACIÓ

Jaume Serra Hunter va nèixer a Manresa en gener del 1878. Estudià filosofia a la Universitat de Barcelona. Fou nomenat catedràtic d'institut el 1910 i, temps després, catedràtic de Lògica a la Universitat de Santiago de Compostel·la. El 1913 ocupà la càtedra d'Història de la Filosofia de la Universitat de Barcelona. Durant la II República fou degà de la Facultat de Lletres i rector de la Universitat (1931-1933). Fou elegit diputat al Parlament de Catalunya, institució que presidí de forma interina. A la fi de la Guerra s'exilià a França i a Mèxic. Morí a Cuernavaca en desembre del 1943.

En el exili, Jaume Serra Hunter redactà «La filosofia de Joan Lluís Vives», en text mecanografiat en 19 fulls, en el primer dels quals hi ha el text manuscrit ratllat, potser a tall de subtítol: «amb motiu del quart centenari de la seva mort». Es tractaria, doncs, d'un article, probablement per a la *Revista de Catalunya*, redactat possiblement entre novembre de 1939 i maig de 1940.

Els fulls amb el text es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), fons ANC1-511/Generalitat de Catalunya (exili), i té el codi de referència ANC1-511, T-312. Estan mecanografiats i corregits a mà. Al darrer hi ha la signatura de Jaume Serra Hunter. Després de la transcripció, hem afegit la còpia del primer i el darrer full. Poden consultar-se al web de l'ANC: <http://anc.gencat.cat>.

Foto superior: ANC, Fons ANC1/42/BRANGULÍ (FOTÒGRAFS). Signatura 026357

VIVESIANA

La filosofia de Lluís Vives

Jaume Serra Hunter

INTRODUCCIÓ

La lectura de les obres de Vives suggereix una reflexió que sols s'escau quan es tracta de les grans figures de la Història del Pensament. Repassant les conclusions que hom considera ja com definitives, acostumem a trobar-les insuficients i intentem subjectar-les a una rectificació, baldament sigui aquesta més aviat de matís que de contingut. Sembla com si al marge dels textos comentats llegíssim quelcom que l'autor ha volgut dir, però que no ha trobat l'expressió adient en el llenguatge de l'època. Aquesta perennitat, que si no coincideix amb la dels filòsofs clàssics, s'hi acosta, sobretot quan la mirem a través de l'erudició, dóna a l'estudiós matèria per a consideracions sovint transcendents sobre la continuïtat de les idees al llarg de la Història. Per altra part, Vives és un polígraf. Fins les disciplines estrictament científiques i que al seu temps no s'havien encara desvetllat del somni medieval li són també familiars i en la majoria d'elles ha deixat l'empremta de la seva meditació, a l'hora ampla i profunda, i del seu talent analític i pràctic.

Els dos corrents d'empenta més vigorosa en la Història de la cultura conflueixen en la seva mentalitat, doblada de filòsof i de creient. Classicisme i Cristianisme, tal com en ell es troben assimilats, recorden a cada pas la síntesi agustiniana. Hom pot descobrir en qualsevulla de les seves obres una forta personalitat de pedagog i humanista. L'actitud inicial sobre el passat filosòfic li és comuna amb els homes del Renaixement, però la seva interpretació és una mena de viratge en la trajectòria de l'Escolàstica decadent i com un retorn a la Antiguitat greco-romana en tot allò que representa espiritualitat i cultura.

En els seus escrits, de l'índole que siguin, adés si es tracta d'una investigació original, adés si pren l'aire d'una glossa o d'un senzill comentari, al costat de la visió personal, podrem descobrir sempre la tendència pedagògica o didàctica. La finalitat suprema del saber, creu Vives, és la perfecció humana, basada en la consciència de la nostra limitació i en el deure de superar-la. Per això, malgrat la seva erudició que arriba a assolir proporcions insospitades, la que podríem dir-ne moralització de la ciència es tradueix freqüentment en una reproducció de textos, màximes o principis de forma preceptiva o de consells que condueixen amb seny i prudència a l'assoliment del propòsit de l'autor. Tota persona que llegeix amb una disposició imparcial l'obra vivista esdevé, almenys temporalment, el deixeble disciplinat i a vegades el partidari entusiasta d'un mestre que viu en l'interior d'un mateix.

L'extensió de la producció vivista ha perjudicat sense dubte les seves condicions de pensador original. Sovint ens dolem de casos semblants en la Història de la Filosofia. La individualitat es troba aleshores mediatitzada per l'acció de doctrines i sistemes que cronològicament l'han precedida. La necessitat en què es trobava Vives de reaccionar contra les falses interpretacions de la filosofia històrica, l'afany de desfer equívocs i malentesos del pensament medieval, l'obligació d'ordenar la vida interior d'acord amb les seves conviccions religioses, les dificultats de trobar en l'ambient el ressò adequat a una reforma integral de la filosofia; finalment, l'altruisme de la seva ànima, inclinada primordialment a la difusió de la veritat, donen a la seva producció literària la primacia de l'educació i del mestratges sobre la inventiva i la creació personal.

En molts aspectes Vives es troba ja en el camí de la filosofia moderna. Si existeixen en ell vacil·lacions sobre determinats problemes, hom no pot en canvi desconèixer la seva opinió assenyada referent al criteri d'autoritat i la conseqüent afirmació de l'autonomia del pensament. Baldament es trobi sotmès a influències confessionals, Vives no es sent segur en els límits de cap dogmatisme. L'atracció de les doctrines de la filosofia clàssica és innegable, però, ha estat això mai un obstacle per a la valoració del pensament com una recerca pròpia i personal? De fet, després de les grans construccions de Plató i d'Aristòtil, les vies restaven obertes per a la successió rítmica dels sistemes. Vives es troba constantment sol·licitat per una o altra de les dues direccions, i és en el sentit d'un eclecticisme racional que cal interpretar la seva posició ideològica.

FILOSOFIA INSTRUMENTAL I LÒGICA

És una conclusió ja establerta en l'estudi de la filosofia de l'Edat Mitjana la importància excepcional que assolí l'*Organon* d'Aristòtil. Aquesta preocupació, però, pels problemes lòtics, no l'hem de deslligar de la teoria del coneixement i de l'ontologia. En contra

d'aquesta actitud que arriba a convertir-se en monopoli als darrers temps de l'Escolàstica, reaccionaren la majoria dels humanistes del Renaixement. Els que tractaren, però, les qüestions lògiques no utilitzaren altres bases que els llibres aristotèlics o els dels seus comentaristes. Poques coses, en efecte, han sortit més completes de la ment de l'Estagirita que els seus tractats de lògica. La força analítica, que és ja característica del talent del fundador el Liceu, ha arribat als detalls més insignificants en la doctrina de l'activitat del pensament. Les dues o tres interpretacions de la Lògica, com disciplina mental, que són precisament les que s'han obert pas a través de la Història de la Filosofia, poden reclamar llur paternitat a l'obra d'Aristòtil.

La lògica vivista no està encara despullada de totes les qüestions gramaticals i metafísiques que caracteritzen aquella disciplina en Aristòtil i l'Escolàstica. Depurada gairebé de les segones, les adherències a la qüestió general del llenguatge hi són encara freqüents. I això és ben explicable. La tendència a l'exactitud i fins a la bellesa de l'expressió es palesen en Vives com entre els altres humanistes, enamorats de la literatura clàssica i desitjosos de trobar una adequació perfecte entre el pensament i la seva natural manifestació que és la paraula. Per això, en general, subsisteix el paral·lelisme, que recorda el *trivium* medieval, entre gramàtica, retòrica i dialèctica. Vives, però, introdueix una modificació que no és solament de tipus didàctic, sinó que està ben harmonitzada amb la seva concepció del coneixement. La Retòrica, com teoria de la paraula (*ars bene dicendi*) és posterior i, per tant, en el seu estudi ha de seguir a la Lògica que és la teoria de la raó discursiva. Quant a la Gramàtica, en la qual Vives s'havia exercitat virtuosament, opina que ha d'ésser alleugerida de totes aquelles qüestions minucioses amb les quals l'havia recarregat el verbalisme escolàstic. Segons Vives, la finalitat de la teoria dialèctica és doble: la *inventio* i el *judicium*, és a dir, la recerca i l'examen de la veritat, ço que és encara una confirmació de l'esmentat paral·lelisme.

Heus ací quines són les dues principals reformes introduïdes per Vives en aquella disciplina: A) Delimitació del caràcter formal de la Lògica i consegüent eliminació de tot el que fa referència a la matèria del coneixement (sistema de les categories, modalitat del judici, criteris de la veritat), qüestions que són transferides a la psicologia o a la metafísica. Hom endevina en aquestes reformes la idea central de la lògica de Hamilton, *logica a rebus avulsa*. B) Restricció de la importància del sil·logisme i, en compensació, primacia del mètode experimental. La inducció és considerada per Vives com el procediment amb el qual iniciem la recerca, ja en el sentit estricte metodològic, ja en el sentit general dialèctic de formació de les representacions universals. Fins substitueix, perquè la troba més adequada a la manera com naturalment pensem i parlem, l'argumentació entimemàtica del sil·logisme. Vives tractà les qüestions lògiques en els llibres intitulats: *De explanatione cuiusque essentiae*, *De instrumento probabilitatis*, *De disputatione*, *De censura veri* i *De tradendis disciplinis*. En ells són involucrats els aspectes filosòfic i didàctic.

Vives ha dedicat també a la Lògica una part crítica o negativa, semblant al que en els filòsofs moderns se n'ha dit teoria de l'error o del prejudici, per bé que en l'obra del nostre pensador aquesta anàlisi té un aspecte pròpiament circumstancial o històric. Tal és l'objecte que es proposa en els escrits: *De causis corruptarum artium*, *In pseudo-dialecticos* i *De Aristotelis operibus censura*. Les reflexions crítiques de Vives serveixen de complement a la doctrina positiva de la Lògica. «He gastat –diu– més de dos anys a París per aprendre la lògica, i en

canvi he passat escassament un any per a la física, la filosofia moral i la metafísica, i encara en aquest darrer no ha deixat d'haver-hi quelcom de dialèctica». Aquesta experiència personal és utilitzada pel filòsof valencià per tal d'incorporar-se al corrent antiescolàstic de l'època. Moltes raons, algunes d'elles de pes, addueix Vives contra els falsos dialèctics. Figuren en primer lloc l'abús de la disputa i l'excessiva sotsmissió al testimoni d'autoritat. Segueixen l'obscuritat d'alguns autors, entre els quals no dubta d'incoure Aristòtil; el desconeixement directe dels textos clàssics, el verbalisme que convertia en logomàquia la veritable discussió, i l'exclusivisme del raonament sil·lògic, el qual cada vegada ens allunya més del món de la representació i del concepte. Afegim-hi, i això respon al criteri ètico-psicològic de Vives, la vanitat dels savis i filòsofs, la dèria de notorietat científica i la facilitat en l'obtenció dels graus acadèmics. Temps a venir no afegiran cap nova argumentació contra l'Escolàstica decadent els orientadors del pensament modern, Bacon i Descartes. De la corrupció de la Lògica, conclou Vives, n'han patit totes les disciplines, sobretot les més importants, com són la Filosofia, la Teologia i la Medicina.

FÍSICA O FILOSOFIA DE LA NATURALESA

La base de la Filosofia natural vivista la constitueixen també els llibres d'Aristòtil. La física especulativa, la biologia filosòfica i la Psicologia formen en el nostre autor una totalitat, en la qual alternen les qüestions de tipus experimental i metafísic. La labor de Vives en aquestes matèries, les que segurament ell ha treballat amb més entusiasme, és la simplificació i complementació de l'obra de l'Estagirita. Com sempre les qüestions abstruses hi són suprimides, i el seu lloc l'ocupen observacions de caràcter personal, sovint encaminades a l'exemplaritat pedagògica: recomanació de llibres, selecció de textos, ordenació d'estudis, crítica de teories.

El primer problema que s'ofereix al filòsof és l'exploració del procés íntim de l'Univers (*De intimo Naturae opificio*). Vives amb l'afany de renovar les ciències físiques, ha proposat un nou pla i un nou mètode. Cap de les velles qüestions no és aliena al seu Tractat: matèria, moviment, elements primitius, propietats generals, finalisme, lleis de la Naturalesa, jerarquia dels éssers naturals, i sobretot l'evolució còsmica. És en aquest punt sobre el qual insisteix constantment, on més es singularitza la doctrina vivista. La Natura és com un gran laboratori en el qual, sense cap mena de lapsus, ni aparença de discontinuïtat, les forces es manifesten. No hi ha creació ni destrucció absolutes: tots els canvis i mutacions s'expliquen per la relació de causa o efecte, o sigui, per la desaparició d'unes formes i l'aparició d'altres. Vives s'inclina pel sistema hilemòrfic, per bé que en sentit que podríem dir que l'acosta al dinamisme. Així no és estrany que apunti sovint la idea d'un determinisme moderat. L'home està situat entre l'animal i l'àngel. Des de la matèria inerte fins a l'ànima humana podem seguir els graus de l'ésser, que duen de la pura existència, sotmesa a modificacions

provinents de l'exterior, fins a la plena determinació de l'activitat voluntària. Heus ací el pas de la que serà més tard la pura cosmologia a la pneumatologia dels cartesians.

El mateix títol de l'obra cabdal de Vives, *De anima et vita*, asenyala ja l'orientació del tractadista, que és, en termes generals, la concepció biològica de la Psicologia. Sosté Vives una mena de paral·lelisme entre les funcions pròpies de la vida vegetativa i la dels sentits. Separa, en canvi, d'una manera radical la sensibilitat de la intel·ligència, o sigui, la vida sensitiva de la racional. És en aquest punt on l'espiritualisme, quasi platonian, de Vives, es manifesta en forma més colpidora i explícita. Però el que més crida l'atenció de l'obra vivista és el seu mètode analític, la perfecció dels procediments descriptius i introspectius de la psicologia clàssica; l'aportació de nombroses dades fisiològiques que donen sovint la impressió d'una psico-física i d'una psico-fisiologia, especialment en els capítols referents als sentits; tot això al costat d'algunes velles preocupacions, com la generació espontània, per exemple. Capítols hi ha en l'obra vivista que acusen experiències originals i fins assaigs de teories explicatives. D'aquest ordre són l'estudi de la memòria, de les passions, particularment de l'amor, i de les aptituds especials de l'individu.

Malgrat tot el que acabem de dir, la psicologia, en la ment de Vives, segueix essent la ciència de l'ànima. Els temes que els Escolàstics havien introduït hi tenen també el seu lloc, però en forma tal que palesen amb tota evidència l'actitud semi-agnòstica de l'home del Renaixement. L'ànima és definida per la seva activitat i per la seva virtut informativa corpòria. També és definida per la seva finalitat dirigida al coneixement i amor de Déu. De l'ànima, però, no sabem més que allò que ens és conegut per les seves operacions. De la seva unió amb el cos no en podem dir altra cosa sinó que en provenen constants relacions i que són dos principis que no es confonen. La unitat del principi de la vida, la presència de l'ànima en tot l'organisme, i d'altres més secundàries són qüestions, a les quals no prodiga gran quantitat d'arguments; en tot cas les considera como corol·laris del mateix estudi experimental.

ÈTICA O FILOSOFIA MORAL

Vives no havia trobat la Filosofia moral en situació més avantatjosa que la Filosofia del coneixement. Si des del punt de vista erudit eren encara les *Ètiques* d'Aristòtil les que privaven en les escoles, el llevat cristià informava la interpretació dels textos. Mai no s'havia fet, però, una depuració ortodoxa de la lletra aristotèlica. Deguda a això, molts s'inclinaven per la moral teològica, i d'aquí, l'aparició i l'extensió considerable del misticisme. Per altra part fou en tota l'Edat Mitjana un dels problemes centrals el de les relacions entre el saber i la fe, i ara en el Renaixement comença a albirar-se una solució que podia servir, tant per a la independència del pensament, com per a la tranquil·litat de les consciències.

La doctrina ètica de Lluís Vives no és solament criteri general del seu sistema filosòfic, sinó que constitueix la base de totes les disciplines pràctiques de l'esperit. El caràcter normatiu li interessa més que la fonamentació especulativa. Dret, Política, Economia són aplicacions de postulats ètics referits a les vàries necessitats de la vida social. Les lleis han de respondre a un imperatiu de la consciència moral. Deixarien de realitzar llur missió si es perdessin en una casuística inextricable. Ni la justícia, ni l'equitat tindrien un sentit, si prescindíssim de les condicions essencials de la naturalesa humana. Per altra part, la legislació, de l'ordre que sigui, no ha de circumscriure's a prevenir el mal, sinó a conduir l'home pel camí de la virtut i del bé. Vives no sembla, doncs, admetre una separació absoluta entre el Dret i la Moral. D'aquí la seva preceptiva rígida de la conducta, qualsevulla que sigui l'esfera de la vida en què l'individu es troba plaçat. No cal dir que en aquest aspecte, la doctrina educativa, que ell proposa, comparteix encara molts prejudicis de la concepció social i religiosa del seu temps.

La influència de les passions és un fet que no podem desconèixer, però la raó té prou energies per a poder dominar-les o dirigir-les. D'aquí prové que la idea de la virtut sigui el concepte central de l'ètica vivista. El seu desenvolupament reproduceix motius platonians més aviat que aristotèlics. La moral del Liceu està més prop de l'eudemonisme, de la Física i de la Gnoseologia sensista, que la de l'Acadèmia, la qual descansa en la dialèctica de les idees, el lloc preeminent de les quals ocupa la idea del Bé, i que per tant conjumina millor amb la moral estoica i cristiana. El fons acomodatiu i fins a cert punt utilitari, és rebutjat per Vives, el qual recomana de regular la vida segons el model de l'infinita Saviesa que és Déu. L'home virtuós no es caracteritza per l'habitud; ni les seves accions han de valorar-se en la mesura que defugen els extrems, perquè no és la forma sinó el contingut allò que qualifica els actes i els costums. Si alguna estimació mereixen la prosperitat material, la consideració aliena, la noblesa i la dignitat, l'honor i la fama, és pel valor moral que poden representar. No convé, segons Vives, fiar-se excessivament de les coses que perduren i de les pràctiques socials, perquè no és el fet de llur existència, sinó el sentit de bé que enclouen allò que dóna motiu al seu desig de possessió.

La *Introducció a la Saviesa* desenrotlla la majoria de les màximes vivistes. L'autor hi aporta les seves experiències de mestre, les seves reflexions de pensador i els resultats de les seves lectures de clàssics i moralistes. La sistematització de les idees del filòsof disperses encara en altres tractats, constitueix una mena d'higiene antropològica i moral, que tendeix a la plena purificació de l'esperit. Una norma de vida, subjecta als principis eternals de la veritat, ens permet d'acostar-nos a Déu, per tal que Aquest pugui contemplar en nosaltres la realització de la seva obra, filla de la Bondat i de la Saviesa Infinites. Vives, en aquest punt, toca ja les fronteres de l'espiritualisme místic.

De la virtut dimanen totes les relacions d'indole moral que constitueixen els nostres deures. La línia directiva de la responsabilitat comença en el coneixement propi i acaba en el coneixement de la Divinitat. El propi coneixement vol dir l'autoobservació de les inclinacions que provenen del caràcter, però sobretot de l'home en general, per tal de descobrir la comunitat d'origen, el qual les nostres facultats i les nostres febleses. Aquest coneixement –tema insistent de Vives– ens dóna l'evidència de la nostra limitació. Però això, per comptes de lliurar-nos a un conformisme quietista, crea el deure superior d'educar la intel·ligència: «No posis mai fites –diu a l'estudi de la saviesa–, per tal com ella és el

terme de la teva vida.» El filòsof que havia pres la divisa *sine querela*, sentí sempre i pràctica l'efusió fraternal que ha de lligar els homes i fer impossible la discòrdia i la guerra. L'amor depurat de tota concupiscència i de tot egoïsme és la idea fonamental de l'ètica social vivista. La sensibilitat espiritualitza per obra de l'amor i estableix un paral·lelisme entre la benevolença humana i la Bondad divina; glossa admirable del precepte que originàriament devem al Cristianisme.

Per les anteriors conclusions, hom pot endevinar ja quina ha estat l'orientació de la moral vivista. Allunyada de les discussions que podrien acumular errors i dubtes sobre els principis de la conducta humana, que Vives creu d'una evidència immediata, la base especulativa de la doctrina dels costums és a bastament reduïda; més ben dit, la trobem escampada en totes les altres disciplines filosòfiques, les quals cal que sovint es serveixin d'ella per a refermar les seves veritats o conviccions. A aquest caràcter, predominantment pràctic de l'Ètica, s'afegeixen consideracions de tipus religiós o teològic. Fins en certs problemes, aquells que més d'aprop toquen a la vida interior, presenten un aspecte místic i si més no platònic.

GNOSEOLOGIA I METAFÍSICA

La primera època del Renaixement filosòfic no fou pas gens favorable a l'estudi dels problemes últims del pensament i de la vida. Als seus homes els era més escaient d'adoptar la postura crítica en relació amb el passat que la dogmàtica de sistema. Es va produir com una mena de descans que permetia la serenitat inherent a tota revisió, baldament fos conservadora. Havia de passar encara un segle per tal que fessin llur aparició les grans construccions del materialisme i de l'idealisme. No vol dir, però, que en les figures de més relleu no es trobi sempre una mateixa preocupació metafísica, perquè aquesta és com l'imperatiu categòric de tot pensador i de tot orientador d'idees. També és el cas de Vives, apartat tant com vulguem del dogmatisme de l'argúcia i de la disputa, però prop, ben prop, d'aquella posició que trobem sempre en iniciar-se les antinòmies que separen les unes escoles de les altres. Conceptuat Vives, de primer antuvi, com un adversari de l'anàlisi transcendental, el veiem, però, preocupat constantment per tots aquells problemes que sense sortir-se de la realitat copsada pel saber científic, toquen ja, almenys en llurs conseqüències, els límits de la creença o de la fe.

Estimem que és un bon mètode per a la valoració de la metafísica vivista l'estudi comparat de la seva gnoseologia i de la seva moral. L'acoblament dels dos punts de vista servirà, si més no, per a donar al seu humanisme una significació personal, al mateix temps que el situarà en la línia central de l'evolució històrica del pensament. Mirada a gran alçària aquesta evolució se'ns ofereix com un torrent que es bifurca en dues direccions. Tan aviat va de la

ciència vers les grans construccions teòriques, o es manté en relació constant amb els problemes de la vida humana, com s'ajunten els dos corrents, fent de les necessitats espirituals el suport més ferm de les elucubracions especulatives. Basar en darrer terme l'argumentació metafísica en consideracions d'ordre moral, és dirà que és un procediment que més s'assembla a l'apologètica que a la demostració ostensiva i directa que la lògica exigeix per a la certitud plena del saber. No és, però, menys sabut que la filosofia descobreix a cada moment interferències dels dos problemes, que cap sistema no pot eludir com no faci abstracció de les condicions essencials de la vida de l'esperit. Si aquesta posició ha descansat durant temps en una teoria psicològica, avui té una nova base que la salva de tot aspecte relativista, i és el retorn a la concepció ontològica del coneixement.

Ben lluny estava Vives de sospitar que el maridatge de les idees superiors és efecte d'una connexió íntima entre el problema de la realitat i el de l'acció; almenys no és en aquesta forma recent com ell podia concebre les relacions entre la moral i la metafísica, però és un fet que hem pogut constatar al llarg d'aquestes consideracions que la confusió que sovint es troba en les seves obres obeeix a aquella concepció socràtica de la filosofia, segons la qual aquesta és més una actitud espiritual que una explicació apodíctica de les coses. No s'aventura Vives pels camps de la possibilitat i de la hipòtesi; li és més plaent la realitat que troba dintre seu o amb contacte immediat amb els sentits. S'atén als fets, i no demana més certitud que aquella que prové de la mateixa naturalesa de les coses sotsmeses a reflexió, i en la mesura com la ment humana les copsa en la vida sensorial i en la intel·ligència.

És evident que aquesta posició obeeix a raons d'índole gnoseològica i crítica. Quina és l'amplitud del coneixement? Fins on podem estar segurs que la representació d'una cosa ens dóna les seves qualitats o la seva essència? L'enteniment es troba voltat de tenebres, i per tal d'esvair-les no tenim altra guia que la raó pròpia, ajudada per la meditació analítica i la reflexió habitual. La invenció sense control és la il·lusió o l'engany. L'impuls metafísic es reduït a les seves justes proporcions per la condició mateixa del coneixement. Vives participa del sensisme aristotèlic, admet una mena de relativisme gnoseològic, prefereix com a mètode la inducció experimental, i sistemàticament aplica el realisme intel·lectualista. La *cognitio* és *mentium* i no *rerum*, però essent la *cognitio* pròpiament un judici, la funció mental que aquella realitza és un enllaç d'idees. El coneixement va de la percepció a la idea general, però com que les coses canvien *temporibus et locis*, d'aquí que moles representacions generals o regles, esdevinguin incertes o falses. Perquè sovint es descobreixen experiències contradictòries. Vives prefereix la demostració anomenada *a posteriori*, o sigui, de l'efecte a la causa.

La coneixença humana té un límit (*ne nimium scrutare*). La brevetat de la vida no ens permet d'esmerçar el temps en disquisicions que no haurien de conduir-nos a cap resultat positiu. Vives no esgrimeix l'arma de l'escepticisme, perquè abans de caure en el dubte, la raó li assenyalà el camí de la fe. La veritat, per altra part, no se'ns pot amagar en absolut (és a dir, totes les veritats o la veritat última); no ens ha d'ésser permès d'atribuir a les coses allò que pròpiament és defecte de la intel·ligència. Afegeix, encara, que respecte dels problemes que estan més enllà de les fites del coneixement, llur exploració fins podria esdevenir perillosa (*impudenter ingerere se in arcana Dei*).

L'anàlisi dels fenòmens de coneixement és la que més el separa de l'original aristotèlic. Rebutja d'aquest una teoria central, la de l'intel·lecte agent, i professa una mena d'apriorisme que sense arribar a la teoria de les idees innates s'hi acostava més que la doctrina clàssica de les facultats de l'ànima. Aquesta posició de Vives la podem estimar com una rectificació de l'empirisme sensacionista. Les que ell anomena informacions naturals són equivalents a les energies cognitives que s'avancen a la producció de l'acte (*anticipationes*) del coneixement. La raó es manifesta en una doble forma; la merament especulativa, que és contemplació de la veritat, i la pràctica, que inclina la voluntat al bé. En la seva funció inferior és facultat discursiva, i en la superior és aprehensió de l'absolut.

Vives té bona cura a separar les qüestions de fet de tots els assaigs teòrics d'explicació, quan s'enfronta amb els problemes-límits. Sempre serà, diu, una niciesa deixar allò que tenim per allò que no arribem a comprendre, com no sigui pel mitjà del guiatge d'un mestre superior capacitat. No hem de dubtar en l'exercici de la nostra raó; sovint n'hi ha prou amb deixar actuar la naturalesa, però hem de saber renunciar també a certes coses. En el problema del coneixement cal, doncs, una actitud prèvia favorable de l'esperit: puresa d'intenció i desig d'arribar a la veritat; solament així aconseguirem de penetrar quelcom del misteri de les coses. Però és sobretot en la qüestió de l'essencialitat on Vives accentua la seva posició agnòstica. El procés del Cosmos li és menys enigmàtic, per tal com és més fàcil seguir l'evolució dels éssers que comprendre llur íntima naturalesa. L'origen i la fi es palesen en la multiplicitat de fenòmens encadenats per la sèrie causal; veiem començar i acabar les coses; l'observació és un poderós auxiliar de coneixement d'aquest dinamisme... els fenòmens neixen, creixen, decauen, moren... tot això penetra pels sentits; en canvi, respecte de la naturalesa profunda de les coses, ens hem d'acantonar en una docta ignorància; llur captació i llur possessió no són possibles (*nemo percipere et tenere posset*). Res de paradoxal no trobem en aquestes afirmacions del pensador valencià per tal com ha tingut bona cura de distingir el fenomen de l'essència.

El realisme del sentit comú s'ha avançat per obra de Vives en més de tres segles a la seva formulació per Hamilton. Descansa essencialment en la distinció entre els judicis, natural i reflexiu. Aquest és el judici pròpiament lògic, voluntari o aperceptiu, al qual precedeix la consideració especial de cada terme i la comparació de les seves qualitats o notes. D'aquests judicis, en som àrbitres i els podem caracteritzar com producte d'un artifici. No són sempre coincidents i estan subjectes quant a la seva valoració a la pluralitat d'intel·ligències. En canvi no passa el mateix amb els judicis naturals, els quals tenen una triple universalitat, temporal, local i subjectiva; són els mateixos a arreu del món, en totes les èpoques i per a tots els homes. Són compresos i aplicats per tots els individus i si més no per aquells, les facultats intel·lectuals dels quals són completes o estan ben dirigides, ço és no depravades per la torpitud o mala educació, o extraviades per estudis o torçades per passions. La doctrina del *sensus communis* està emparentada amb la del *consensus universalis*. Els judicis de sentit comú no poden ésser falsos, perquè fóra impropï de Déu inspirar la falsedat al nostre enteniment, ni podem suposar-li cap mena d'ignorància. El consentiment universal és una prova a favor de la veritat. Si assentim a la paraula d'un savi, amb més seguretat hem d'assentir a la del gènere humà, instruït pel més verídic dels savis.

Ben característica és l'argumentació de Vives en defensa de la supervivència de l'esperit. Tota ella recorda les proves platòniques del *Fedó* que s'esforça a interpretar en sentit cristià.

Dóna, es veritat, preferència a la demostració moral, però aplica també la teòrica en la seva doble fase, gnoseològica i metafísica. Hom endevina quelcom del que serà més tard la interferència de la idea de l'Infinit, la tendència insadollable vers l'Absolut, la creença en la persistència de l'ésser, l'aspiració a un estat perfecte de repòs. La seva dialèctica assoleix més aviat el caràcter d'una persuasió que d'un convenciment lògic. La concepció vivista de la mort és la negació explícita de tota reminiscència pagana i epicúria, i la confirmació, pel camí de la raó natural, del caràcter transitori de la vida corpòria.

Més modesta és encara l'aspiració de Vives en tractar-se de l'Absolut. En proposar-se l'home aquell coneixement, ha de seguir el mateix que ha fet amb la Naturalesa, les *praeceptiones et monita* de la raó, però la distància que el separa de la Divinitat és encara més gran. Déu està en lloc inaccessible, ple de llum, mentre que nosaltres ens trobem embolcallats per la vestimenta carnal, la qual ens impedeix de mirar-lo de fit a fit. La seva existència és provada per un d'aquells judicis que Vives anomena naturals. La idea de la Divinitat i aquesta afirmació podria assenyalar una certa coincidència amb l'ontologisme es troba involucrada gairebé en tota noció, concepte o idea. El nostre filòsof deu referir-se segurament a la jerarquia de les idees a la manera platònica o l'escala ascendent de la perfecció entitativa de les coses. Aquesta darrera consideració fa que Vives reproduïxi amb freqüència l'argument físico-teològic, basat en la contemplació de l'Univers. La successió rítmica dels fenòmens és com la posició ordenada en el temps, tot el qual suposa la necessitat d'una saviesa superior.

Déu és el darrer fi de l'home; conèixer-lo i amar-lo és el seu deure primordial. Vives, en parlar de la Divinitat, es sent més aviat teòleg que filòsof. Manté la teoria dels atributs infinits, la Creació, la Providència, fins arriba qualsevol diria que és una reminiscència lul·liana intentar la prova racional dels misteris del Cristianisme. La necessitat de la Revelació divina, la vinguda de Crist, les condicions de la vida futura, són temes que alternen en el seu tractat *De veritate fide christianae*, al costat dels fonaments racionals de la Religió. L'essència de la religió, ens diu, és natural, però les seves formes són humanes. Vives no acostuma a emprar les proves especulatives de l'existència de Déu; almenys no en sap treure tot aquell partit que encertaren a fer-ho Descartes, Malebranche i Leibniz: posició que per altra part es comprèn, donada la seva orientació en el problema del coneixement. Bé és veritat que tampoc aquells filòsofs no deixaren de recolzar sovint la força del seu raonament en el criteri de veracitat divina.

Les fòrmules que precedeixen i que amb diverses variants trobem arreu dels diversos nombrosos escrits de Vives (filosòfics, teològics, místics) acusen la duplicitat de situacions espirituals en què es troba sovint el filòsof que tem per una desvalorització de les creences, la qual podria desembocar en un escepticisme moral. Posat en el camp de la teologia, Vives es sent racionalista, però reclòs en els límits de les possibilitats de la raó, no s'aventura gaire pel món de la transcendència de l'infinit. Sent la seva necessitat i fins la seva presència, però s'inclina més que res a venerar-lo i reverenciar-lo. Preses al peu de la lletra, moltes de les afirmacions vivistes podrien ésser interpretades en el sentit d'una doctrina fideïsta o tradicionalista. L'erudició filosòfica no ha tingut sempre un criteri segur per a la qualificació dels sistemes; dóna sovint massa importància a les coincidències que es produeixen en el curs d'una demostració, però allò que en aquell sentit podríem titllar al nostre filòsof és el

mateix que amb més fonament trobaríem en molts Escolàstics, fins en els de més relleu dels segles XIII i XIV.

HISTÒRIA I HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA

Hom pot descobrir en les obres del nostre polígraf una concepció unitària del criteri històric. Fou, de més, aquest un dels motius fonamentals de la seva posició crítica dintre de la Filosofia del Renaixement. Reduït a les seves justes proporcions el valor de l'autoritat en les matèries de la recerca científica, calia establir damunt de bases sòlides la significació de la Història com disciplina científica i com mètode didàctic o pedagògic. Tant si es tracta dels esdeveniments que aparentment tenen més relleu per llur exterioritat o per llur extensió, com si ens referim al procés evolutiu del saber humà, Vives reconeix una línia central que marca la trajectòria del progrés de la Humanitat. És en el sí de la Història universal on cal cercar la veritable significació dels fets, idea calcada en la unitat específica pel subjecte de la Història i en la identitat del fi que els individus i els pobles persegueixen. La comparació de les diferents èpoques, cicles de civilització i formes de cultura, li suggereix la consideració de la Història com regulació de la vida. És en aquest aspecte que s'aboca tota la profunditat del psicòleg en termes que actualment coincideixen amb els del pedagog i del sociòleg. El valor social i més particularment educatiu de l'experiència del passat, quan hom sap copsar-la en tota la seva amplitud, afecta simultàniament totes les formes de la vida, des de la més interior del pensament fins a la més externa de la nació i de l'Estat. Per aquesta raó és en els escrits de Vives que fan referència a la política del seu temps on trobem escampades nombroses consideracions que en conjunt constitueixen la seva teoria general de la Història.

Vives contribuï, abans que cap altre, a rectificar el vell criteri de la història narrativa. Censura igualment l'excés de fantasia en l'exposició dels esdeveniments. Si el primer defecte era com una mena de deshumanització de la Història, el segon contribuïa a corrompre la veritat, la qual tan necessària és quan es tracta dels fets com quan es refereix a la realitat cognoscible. Les idees de Vives en aquest aspecte responen al sentit crític que domina en totes les seves obres. Porta el seu rigorisme a l'extrem de condemnar la novel·la del seu temps, representada pels llibres de cavalleries, per tal com poden contribuir, amb la mescla de versemblança i d'invenció, a desvirtuar la veritable objectivitat dels fets i dels personatges, i a desvetllar en l'individu preocupacions de somni o d'utopia. Crida l'atenció dels historiadors sobre la necessitat de donar a cada esdeveniment la importància que li correspon. L'obra dels pensadors està en raó directa de llur eficàcia; la persistència a través del temps d'un sistema o d'una ideologia és la millor comprovació de la seva profunditat de contingut. L'erudició no pot ofegar sota un embolcall de dades insignificants allò que és fecund en si i en les seves conseqüències.

Vives no amaga, sempre que se li ofereix ocasió, la seva concepció pacifista, que tant s'avé amb el seu temperament i amb la seva preocupació moralitzadora. Blasma els historiadors

que donen preferència als fets bèl·lics, a les conquestes i a les situacions de domini. No reconeix cap diferència entre les guerres interiors i les internacionals. Totes les guerres, per a ell, són civils, perquè totes atempten contra la unitat en què ha de fonamentar-se la concòrdia humana. Aquesta idea de Vives la veiem projectar-se en tota forma de disputa i fins en tot motiu de desavinença. La serenitat en els judicis, fins quan arriba a l'acritud, no li fa perdre el sentit de l'estimació justa i serena. Pocs homes del seu temps han encertat millor en l'anàlisi retrospectiu de les teories filosòfiques. En aquella lluita entaulada entorn de la Gràcia clàssica són freqüents les actituds radicals; la informació acostuma a ésser mediocre; l'originalitat sovint n'és absent i per tant la visió històrica en pateix. En nostre filòsof es sava de la majoria dels defectes dels renaixentistes, perquè la seva erudició és abundant i selecta i el seu eclecticisme descansa en raons d'ordre especulatiu i pràctic.

Molts aspectes de la teoria vivista es troben en el seu llibre *De causis corruptarum artium*, altres en el *De tradendis disciplinis*, però és sobretot interessant el que s'intitula *De initiis, sectis et laudibus philosophiae*. Hom pot considerar aquesta obra com el primer intent reeixit d'una Història de la Filosofia. Fóra improcedent, però, comparar aquesta producció vivista amb la dels grans historiadors de les darreries del segle divuitè. Ja el mateix Vives s'havia avançat als falsos conceptes dels mètodes històrics que no tnen més criteri per a jutjar el passat que les tendències predominants de l'època en què viu l'historiador. Vives tenia ben present el *distingue tempora*, per tal de concordar la tesi de la continuïtat històrica. Cal que cada personatge parli el llenguatge del seu temps: ni el d'abans, que resultaria antiquat, ni el posterior, que el faria precursor d'ideologies mai per la seva ment sospitades. Allò que realment singularitza el pensament històric de Vives és la selecció meravellosa, feta damunt dels diferents dogmatismes de la filosofia passada, el seu respecte per les grans figures de l'antiguitat clàssica, el qual, però, no li impedeix de blasmar llur doctrines quan imparcialment les considera perjudicials o errònies. Vives avorria l'adulació en tots els ordres. La seva vida n'és una comprovació constant. Pel mateix motiu no s'avenia tampoc a jurar en les paraules d'altri. No li interessaven els sistemes, sinó en allò que estimava coincidents amb la veritat, és a dir, en allò que és humanament experimentable o moralment factible. L'adhesió incondicional a una doctrina repugnava a un esperit tan selecte com era el del nostre pensador, el qual, però, sabé fer compatible aquesta actitud amb el respecte i fins la veneració per als filòsofs anomenats clàssics, sobretot per a aquells que feren de les seves investigacions un motiu de perfecció espiritual.

Tot el que s'ha dit de l'antiaristotelisme vivista és una afirmació lleugera dels primers historiadors, la qual ha passat sense constatació directa fins a una època recent. Hom coneix una plèiade d'aristotèlics del Renaixement que, malgrat la seva oposició a l'Escolàstica, seguien les orientacions de l'Estagirita. Rebutjaven uns la interpretació medieval i volien retornar a la puresa del text original; altres s'inclinaven per l'Aristòtil d'Alexandre d'Àfrodísia o el d'Averroes. Enfront s'erigien els platònics, neoplatònics o platonitzants i, sobretot, aquells que, com Ramus, arribaven a sostenir que res del que es troba en Aristòtil no és veritat. La posició de Vives és equidistant dels uns i dels altres. No dubte a dir que és Aristòtil el més savi dels filòsofs, i quan s'aparta d'ell, ho fa amb un cert recel i com vergonyant, i això l'obliga a esmerçar amb profusió els arguments que justifiquen la seva discrepància. Mai, però, aquesta actitud no és obstacle perquè faci una

crítica extensa i acurada de les seves doctrines, especialment en allò que ha pogut motivar les desviacions de l'Escolasticisme.

Vives reconeix el que avui és encara una veritat històrica incontrovertible. Totes les disciplines filosòfiques deuen a Aristòtil la seva primera estructura, la seva rotulació i fins el seu sistema terminològic. No hi ha doncs textos que millor puguin servir de base a una discussió dels problemes que els tractats anomenats *Organon*, *De Anima*, *Física*, *Metafísica*, *Ètiques*. El treball que s'oferia a Vives era el de depurar llur contingut, tot insistint sobre nombroses qüestions de metodologia i sistemàtica. En el curs d'aquesta monografia hem tingut ocasió de constatar que totes les ampliacions i rectificacions són degudes a un mateix principi, que podríem sintetitzar en dues paraules: criticisme i moralisme. Aquesta fórmula permet de situar les opinions de Vives en el corrent d'una filosofia informada essencialment per motius d'índole socràtica. En realitat, la filosofia no deixa d'ésser una disciplina general, pel fet que descansi en el punt de partença del *nosce te ipsum*. La connexió dels problemes psicològic i pedagògic amb el problema del coneixement és mantinguda en acció constant a través de la crítica dels sistemes. Ara que en Vives, cristià i creient, s'hi afegixen nous motius de coincidència. La Teologia, diu, és la *purissima philosophiae pars*. Potser era també aquest el fons esotèric de l'ensenyança del mestre de Plató, que tant sovint veiem al·ludit en els escrits de l'humanista de València.

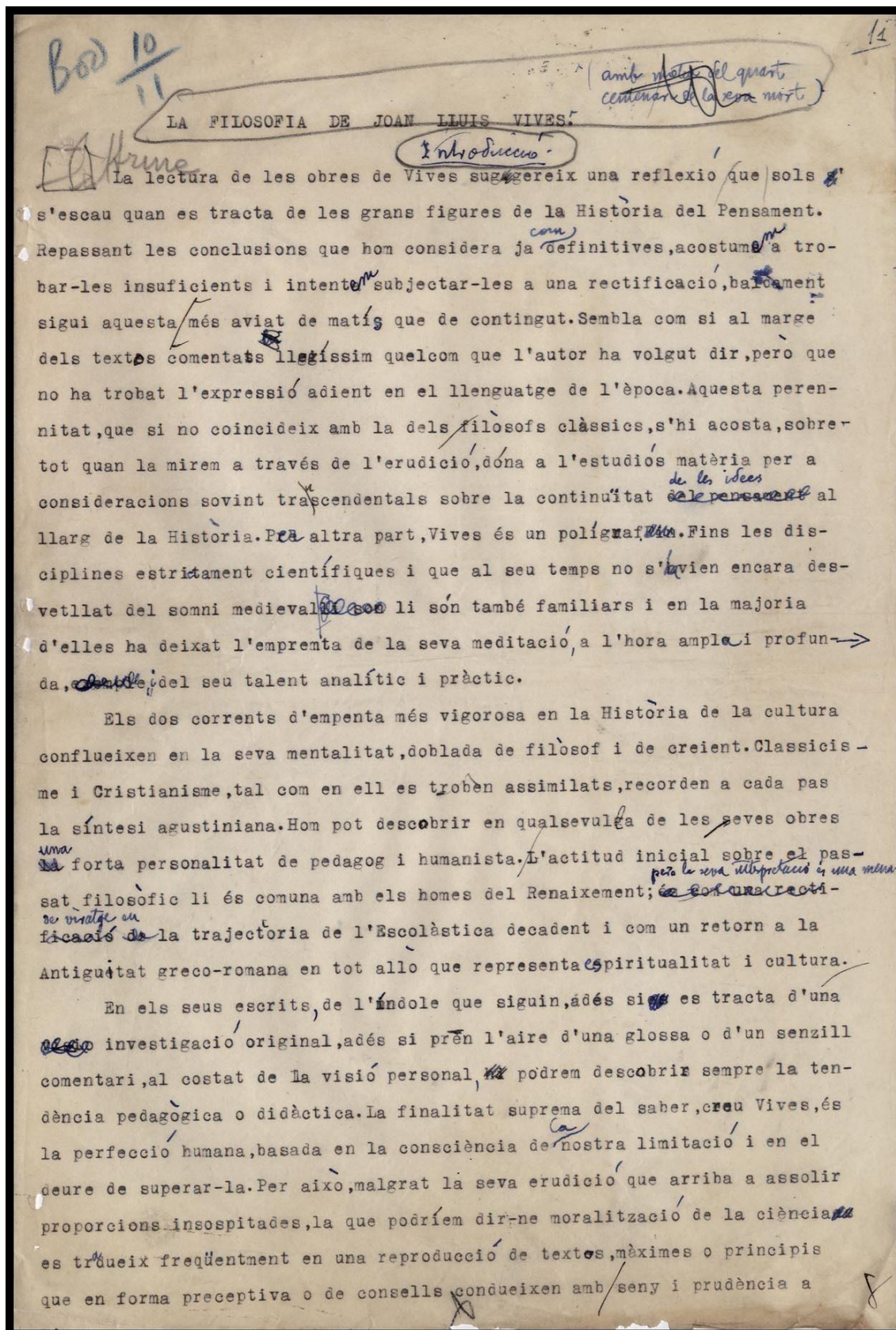
L'esmentat llibre *De initiis, sectis et laudibus philosophiae* ens dona una visió bastant exacta de la filosofia anterior a Aristòtil. Vives ha sabut destacar solucions interessants per a la marxa del pensament. La idea del filòsof, veritable treballador de la ciència, aspirant i enamorat de la saviesa, segons la dita de Pitàgores; el valor de l'expressió connectada amb el pensament, que d'una manera tan espiritual practica Plató; la física dels jònics, la dialèctica zenoniana, l'atomística de Demòcrit i, més tard, les Morals d'Epicuris i Estoics, l'evolució de l'Acadèmia..., exposició històrica que sovint recorda les fonts ciceronianes, ha permès de sembrar els seus escrits d'una erudició que de més de profunds els fa literàriament perfectes. La clarividència del nostre filòsof és palesa en la seva crítica dels sistemes. En relació als textos dels filòsofs clàssics, Vives ha fet observacions d'una agudesia extraordinària. Ha sabut assenyalar punts de vista que no trobarem fins al naixement de la crítica filològica moderna. Ha assajat utilitzar com a base la doctrina positivista d'un pensador per tal de fixar la filiació d'una obra; separa els escrits autèntics dels apòcrifs, i distingeix aquells que no són producte d'un autor, però que responen al contingut exacte de la seva ideologia; criteri que actualment hem vist aplicat als *Diàlegs* de Plató i que ell ha intentat d'aplicar a l'estudi d'algunes obres d'Aristòtil.

En Vives, doncs, trobem agermanats els dos criteris, l'històric i el filosòfic. Quan fa un examen general dels problemes, la seva penetració participa de les dues qualitats dels pensadors, que són alhora dogmàtics i crítics. No defensa un sistema per allò que té d'encarcarat i estàtic, ni empra l'anàlisi pel seu caire escèptic o negatiu, sinó que orientat pel camp d'una filosofia tradicional, encerta a empeltar-li les necessitats i les aspiracions del temps i sembla de llavors fecundes el camí de les noves generacions de pensadors.

La crítica del vivisme va lliurar-se en un principi a un treball gairebé de pura erudició, deixant a segon terme les seves anticipacions originals; donava preferència al Vives, tancat en el cercle dels homes del Renaixement, i creia ésser aquesta la veritable exaltació del

nostre humanista. Ignoraven alguns que la mirada penetrant del savi valencià passa per damunt de tres centúries i arriba a l'èpica vuitcentista. Els biògrafs del noucents s'han donat compte d'aquesta falla, i estimen que encara avui és possible descobrir en l'obra vivista la confirmació del veritable concepte de la missió del filòsof i qui sap si la placidesa d'una posició favorable a les noves inquietuds espirituals.

Jaume Serra Hunter

Primera pàgina del text (Arxiu Nacional de Catalunya)

20
619

d'una obra; separa els escrits autèntics dels apocrifs, i distingeix aquells que no són producte d'un autor, però que responen al contingut exacte de la seva ideologia; criteri que actualment hem vist aplicat als DIALEGES de Plato i que ell ha ^{intentat d'aplicar a} ~~realitzat~~ l'estudi d'algunes obres d'Aristòtil.

En Vives, doncs, trobem agermanats els dos criteris, històric i filosòfic. Quan fa un examen general dels problemes, la seva penetració participa de les dues qualitats dels pensadors, que són alhora dogmàtics i crítics. No defensa un sistema per allò que té d'encarcarat i estàtic, ni emprà l'anàlisi pel seu caire escèptic o negatiu, sinó que orientat pel camp d'una filosofia tradicional, encerta a empeltar-li les necessitats i les aspiracions del temps i sembla de llavors fecundes el camí de les noves generacions de pensadors.

La crítica del vivisme va lliurar-se en un principi a un treball gairebé de pura erudició, deixant a segon terme les seves anticipacions originals; donava preferència al Vives, tancat en el cercle dels homes del Renaixement, i creia ésser aquesta la veritable exaltació del nostre humanisme. Ignoraven alguns que la mirada penetrant del savi valencià passés per damunt de tres centúries i arribés a l'època vuitcentista. Els biògrafs del noucentisme s'han donat compte d'aquesta falla, i estimen que encara avui és possible descobrir en l'obra vivista la confirmació del veritable concepte de la missió del filòsof, i qui sap si la pléidesa d'un posició favorable a les noves inquietuds espirituals.

J. Serra Hunter

Última pàgina del text (Arxiu Nacional de Catalunya)

